

УДК 343.9:343.31

ПЕРЕШКОДЖАННЯ СЛУЖБОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ПОНЯТТЯ, РІЗНОВИДИ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ

С. В. Єрмолаєва-Задорожня, здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Постановка проблеми. Нормальне та стабільне функціонування правоохоронних органів є обов'язковою умовою ефективного забезпечення охорони конституційного ладу, законності та правопорядку, захисту прав і законних інтересів громадян, соціальних груп, суспільства від правопорушень, а також забезпечення національної безпеки держави. Правоохоронна діяльність передбачає владний вплив на поведінку людей, у тому числі можливість застосування державного примусу та притягнення осіб, що вчинили правопорушення, до відповідальності, у зв'язку з чим має ризикований та підвищено конфліктний характер. Працівники правоохоронних органів під час виконання службових обов'язків постійно стикаються з активною протидією з боку кримінальних структур, а також інших осіб, які переслідують протиправні цілі.

У теоретичному плані злочинна діяльність із перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів являє собою інтеграцію індивідуальної діяльності великої кількості людей у колективну діяльність певної частини суспільства [1]. У зв'язку з цим існують певні підстави говорити про існування в суспільстві складного небезпечного соціального явища – перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів, яке має власні тенденції функціонування та розвитку, форми прояву, закономірності детермінації, «механізм» заподіяння злочинної шкоди.

Аналіз останніх публікацій. Окремими питаннями перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів

займалися: Є. М. Блажівський, В. І. Возьний, Є. О. Гладкова, Б. М. Головкін, В. А. Горбунов, Д. Ю. Гуренко, І. М. Залялова, Я. І. Карапейчик, О. О. Кваша, В. І. Осадчий, О. Г. Фролова та інші науковці.

Метою статті є з'ясування сутності явища перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів, визначення його різновидів і типових форм прояву.

Виклад основного матеріалу. Слід погодитися з В. Я. Тацієм, що поняття «правоохоронні органи» є одним із найбільш невизначених в українському правознавстві, внутрішньо суперечливим за змістом і надмірним за обсягом [2, с. 3]. Не сприяють вирішенню цієї проблеми і законодавчі визначення вказаного поняття. Так, у ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. № 964-IV під правоохоронними органами розуміють органи державної влади, на які Конституцією і законами України покладено здійснення правоохоронних функцій. У Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19 червня 2003 р. № 975-IV дається більш широке визначення правоохоронних органів як державних органів, які відповідно до законодавства здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. При цьому зміст правозастосовних та правоохоронних функцій не розкривається.

У Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII міститься перелік правоохоронних органів, незавершеність якого очевидна. Згідно зі ст. 2 цього Закону до правоохоронних органів віднесено органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Як бачимо, законодавець використовує широкий підхід до визначення системи правоохоронних органів шляхом простого пере-

ракування спеціально уповноважених державних органів, не визначаючи при цьому змісту правоохоронної функції, а акцент на правозастосовну функцію взагалі створює підстави для віднесення до правоохоронного органу всіх державних органів, оскільки тією чи іншою мірою вони всі здійснюють повноваження із застосування норм права [3, с. 7].

З огляду на вищенаведене стають зрозумілими складнощі, пов'язані з визначенням поняття «працівник правоохоронного органу» як безпосередній суб'єкт правоохоронної діяльності. Так, спільними ознаками, які характеризують працівників цих органів, є, по-перше, те, що вони перебувають у трудових чи службових відносинах із правоохоронними органами (відкритий перелік яких, як уже зазначалося, міститься у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»), а по-друге, за характером посади, яку обіймають, вони виконують правоохоронні чи правозастосовні функції [4, с. 713].

Отже, працівниками правоохоронних органів як суб'єктами окремого державного захисту (в тому числі кримінально-правового) слід визнавати не всіх працівників цих органів, а лише тих, на яких покладено завдання протидії правопорушенням, виконання яких ставить під загрозу не лише реалізацію службових обов'язків, а й особисті цінності працівників (життя, здоров'я, волю, безпеку, недоторканність, власність) [5, с. 104]. У такому розумінні не є працівниками правоохоронних органів ті технічні працівники цих органів, які не виконують правоохоронні чи правозастосовні функції.

Ураховуючи те, що перелік зазначених функцій міститься у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», ми поділяємо думку В. І. Осадчого, що працівник правоохоронного органу – це громадянин України, який працює у створюваних державою утвореннях (органах, службах, установах, підрозділах тощо) і виконання яким службових обов'язків пов'язано з реалізацією хоча б однієї з таких функцій: 1) кримінального провадження та провадження в справах про адміністративні правопорушення; 2) оперативно-розшукової та розвідувальної діяльності; 3) охорони громадського порядку і громадської безпеки; 4) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів, що

здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та прокурорів; 5) контролю за переміщенням людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон України; 6) нагляду і контролю за виконанням законів [5, с. 104–105].

Вищезазначені функції являють собою основні напрями правоохоронної діяльності та реалізуються через здійснення встановлених законом прав і виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів. Фактично це діяльність зазначених працівників, що входить до кола їх повноважень, закріплених у законодавстві, та яка здійснюється в інтересах служби. У цьому контексті виконання службових обов'язків становить зміст службової діяльності працівників правоохоронних органів. Під виконанням службових обов'язків розуміють виконання тих обов'язків працівника правоохоронного органу, в яких втілюються його правозастосовні та правоохоронні функції, передбачені відповідними законами та підзаконними актами [4, с. 720].

Завданням службової діяльності працівників правоохоронного органу є захист закріплених у нормах права суспільних відносин від конкретних посягань, відновлення правового стану в разі заподіяння шкоди суб'єктам права, інтересам суспільства, правопорядку, притягнення до відповідальності осіб, що вчинили правопорушення, забезпечення правопорядку та підтримання законності, а також забезпечення національної безпеки України.

У зв'язку з особливою значимістю службової діяльності працівників правоохоронних органів для всього суспільства та держави перешкоджання виконання покладених на них функцій є неприпустимим. Отже, розкривши сутність службової діяльності працівників правоохоронних органів, спробуємо з'ясувати, що являє собою перешкоджання зазначеному виду суспільної діяльності.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови перешкоджати – це бути перепорою для чого-небудь, створювати завади, заважати, забороняти кому-, чому-небудь. У свою чергу, під перешкодою розуміють: 1) те, що перепиняє рух, заступає шлях, закриває доступ куди-небудь, перепона; 2) те, що заважає здійсненню чого-небудь, завада [6, с. 752]. Синонімом до

слова «перешкоджати» є слово «протидіяти», яке розуміють як дії, що спрямовані проти іншої дії, перешкоджають їй.

Об'єднуючою ознакою складного небезпечного соціального явища – перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів – є те, що воно охоплює численні конкретні види соціально небезпечної протиправної поведінки (вчинки та діяльність), пов'язані із незаконним впливом на належне виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів з реалізації покладених на них правоохоронних та правозастосовних функцій. Із наведеного випливає, що метою зазначеної негативної активності є унеможливлення виконання встановлених законом повноважень службовими особами правоохоронних органів.

Наявність зазначеної мети вказує на умисний, свідомий та цілеспрямований характер такої злочинної поведінки при її конкретно-му прояві. Досліджуване явище може проявлятися як в одиничних злочинах, так і в систематичній злочинній діяльності (множині), але незалежно від прояву, характеру завжди має конкретну мету, на досягнення якої спрямовані дії правопорушників.

Наступною ознакою явища перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів є те, що воно спрямоване саме проти законної службової діяльності працівників правоохоронних органів. Указівка на законність такої діяльності, по суті, є визначальною. Так, відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Законність виконання обов'язків працівниками правоохоронного органу передбачає, що зазначені особи, реалізуючи свої повноваження, діють відповідно до вимог закону. Порушення зазначеними працівниками правових норм і приписів, передбачених законом способів реалізації службових повноважень або дії всупереч інтересам служби є незаконними і такими, що суперечать цілям і завданням правоохоронної діяльності. У разі протидії явно незаконним діям, що вчиняються працівником правоохоронного органу, протестні дії особи кваліфікуються за правилами необхідної оборони.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів як складне небезпечне соціальне явище – це окремий різновид протиправної поведінки, що полягає у створенні умов та будь-яких інших перешкод, спрямованих на унеможливлення належного виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів.

Отже, визначившись із предметною сутністю об'єкта пізнання, маємо встановити форми його зовнішнього та внутрішнього прояву, що й утворює, власне, явище у зв'язках та залежностях з іншими явищами суспільного життя [7, с. 18]. Одразу зазначимо, що в Кримінальному кодексі України (далі – КК України) відсутня окрема стаття чи розділ, які прямо передбачали би відповідальність за перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів. Лише звернувшись до змісту низки статей, можна вирізнити їх за такою об'єднуючою ознакою.

У структурі досліджуваного явища за характером протиправного впливу на працівника правоохоронного органу можна виокремити дві категорії злочинів:

а) злочини, безпосередньо спрямовані на перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів (ч. 2 ст. 342, ст. 343, ст. 392 КК України);

б) злочини, пов'язані із перешкоджанням службовій діяльності працівників правоохоронних органів (ч. 3 ст. 296, статті 341, 345, 347, 348, 349, 391 КК України).

Важливим є поділ явища перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів на внутрішнє та зовнішнє перешкоджання. Під внутрішнім перешкоджанням розуміють протидію, яка вчиняється службовими особами державних органів, установ та організацій, що тим чи іншим чином причетні до правоохоронної діяльності (або мають повноваження в цій сфері, або наділені контрольними чи наглядовими повноваженнями за діяльністю правоохоронних органів). Зазначений різновид перешкоджання може вчинятися, наприклад, керівниками структурних чи територіальних підрозділів державних органів, прокурорами, суддями, іншими співробітниками правоохоронних органів, народними депутатами України, депутатами місцевих рад тощо. Найбільш поширеними формами прояву внутрішнього перешкоджання є, напри-

клад, різнобічний вплив окремих службових осіб на працівника правоохоронного органу шляхом зловживання владою або службовим становищем, що полягає в наданні незаконних або таких, що суперечать інтересам служби, обов'язкових вказівок чи доручень, пропозиції надання неправомірної вигоди за неналежне виконання службових обов'язків, погрози звільнення або проведення перевірок у разі відмови від виконання зазначених вимог, підробці офіційних документів, необхідних для належного виконання службових обов'язків, затягуванні розслідування тощо.

Зовнішнє перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів проявляється в цілеспрямованій діяльності всіх інших осіб, які не наділені повноваженнями в цій сфері (безпосередньо правопорушників, їх близьких осіб, знайомих, представників засобів масової інформації чи громадських організацій та ін.), дії яких спрямовані на протидію належному виконанню службових обов'язків працівника правоохоронного органу.

Прояви явища перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів, на наш погляд, доцільно класифікувати за певним критерієм. Методологічна функція кримінологічної класифікації явищ і понять полягає в поглибленому пізнанні їх окремих аспектів, установленні закономірних зв'язків між структурними елементами, визначенні місця кожного елемента в єдиній структурі об'єкта дослідження, побудові логічно впорядкованої системи явищ і понять, що відображають їх предметну сутність та шляхи подальшого розвитку [8, с. 15].

Залежно від об'єкта злочинного впливу пропонуємо виокремлювати такі різновиди перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів:

- злочинні посягання, безпосередньо спрямовані на нормальну реалізацію службових повноважень працівників правоохоронних органів (ст. 341, ч. 2 ст. 342, статті 343, 391 КК України);
- злочинні посягання, спрямовані проти життя та здоров'я, особистої недоторканності працівників правоохоронних органів чи їх близьких родичів (ч. 3 ст. 296, статті 345, 348, 349, 392 КК України);
- злочинні посягання на майно працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів (ст. 347 КК України).

Способи перешкоджання службовій діяльності працівника правоохоронного органу можуть бути як насильницькими, так і ненасильницькими. До насильницьких належать: нанесення тілесних ушкоджень; погроза вбивством, насильством чи пошкодженням майна; фізичний опір; вбивство працівника правоохоронного органу, знищення його майна та ін. Прикладами ненасильницького перешкоджання є шантаж; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди працівнику правоохоронного органу; службове підроблення; незаконні доручення чи накази; інший вплив на працівника правоохоронного органу шляхом зловживання владою або службовим становищем тощо.

Відповідно до зазначених способів найбільш типовими формами прояву досліджуваного явища є:

1. Опір працівникові правоохоронного органу або втручання у виконання його службових обов'язків, поєднані із застосуванням насильства або з погрозою його застосування та вчинені безпосередньо під час виконання ним службових обов'язків, а також злісна непокора законним вимогам працівника правоохоронного органу (проведення слідчих чи оперативно-розшукової дій, патрулювання території, затримання правопорушників, реагування на заяви та повідомлення тощо). Відображені в ч. 3 ст. 296, статтях 342, 343, 391 КК України.

2. Посягання на життя та здоров'я, власність, особисту недоторканність працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів з мотивів помсти чи залякування, пов'язане з виконанням службових обов'язків. Відображені в статтях 341, 345, 347, 348, 349, 392 КК України.

Висновки. На підставі вищевикладеного можна побачити значну суспільну небезпечність явища перешкоджання службовій діяльності працівників правоохоронних органів та актуальність його дослідження. Зазначені в статті визначення цього поняття, його ознаки та типові форми прояву можуть у подальшому бути використані при наданні кримінологічної характеристики та розробці заходів запобігання перешкоджанню службовій діяльності працівників правоохоронних органів.

Перелік літератури

1. Головкін Б. М. Поняття, предмет, система кримінології та її завдання на сучасному етапі розвитку. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 59–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2014_28_7 (дата звернення: 05.02.2017).
2. Тацій В. Я. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Вісн. Акад. прав. наук України*: зб. наук. пр. Харків: Право, 2012. №4 (71). С. 3–17.
3. Організація судових та правоохоронних органів: навч. посіб.: у 2 ч. / Т. Б. Вільчик, П. М. Каркач, А. В. Лапкін та ін.; за ред. Л. М. Москвич. Харків: Право, 2016. 364 с.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 5-ге вид., допов. Харків: Право, 2013. 1040 с.
5. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 336 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
7. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 432 с.
8. Головкін Б. М. Види злочинності. *Журнал східноєвроп. права*. 2015. № 18. С. 14–21. URL: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/08/golovkin_18.pdf (дата звернення: 05.03.2017).

Транслітерація переліку літератури

1. Holovkin, B. M. (2014). Poniattia, predmet, systema kryminolohii ta yii zavdannia na suchasnomu etapi rozvytku [The concept, subject, system criminology and its tasks at the current stage of development]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu – The question of combating crime*, 28, 59–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2014_28_7.
2. Tatsii, V. Ia. (2012). Poniattia ta systema pravoookhoronnykh orhaniv: u konteksti systemnykh zmin do Konstytutsii Ukrainy [The concept and system of law enforcement agencies in the context of systemic changes to the Constitution of Ukraine]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the Academy of Law Sciences of Ukraine*, 4(71), 3–17. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

3. Vilchuk, T. B., Karkach, P. M., Lapkin, A. V. et al. (2016). Orhanizatsiia sudovykh ta pravookhoronnykh orhaniv. (Vols. 1–2); Vol. 2 [Organization of the judicial and law enforcement authorities; Vol. 2]. L. M. Moskvych (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Baulin, Iu. V., Borysov, V. I., Tiutiuhin, V. I. et al. (2013). (5th ed.) Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar. (Vols. 1–2); Vol. 2: Osoblyva chastyna [The Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary; Vol. 2: Special part]. V. Ia. Tatsii, V. P. Pshonka, V. I. Borysov, V. I. Tiutiuhin (Eds.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
5. Osadchyi, V. I. (2004). Kryminalno-pravovyi zakhyst pravookhoronnoi diialnosti [Criminal Legal Protection Enforcement]. – Kiev: Atika [in Ukrainian].
6. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Dictionary of Modern Ukrainian]. V. T. Busel (Ed.) (2004). Kiev: Irypn, VTF «Perun» [in Ukrainian].
7. Holovkin, B. N. (2009). Koryslyva nasyly'nyts'ka zlochynnist' v Ukraini: fenomen, determinatsiia, zapobihannia [Violent acquisitive crime in Ukraine: the phenomenon, determination, prevention]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
8. Holovkin, B. M. (2015). Vydy zlochynnosti [Types of crime]. Zhurnal skhidnoievropejs'koho prava – Journal of East European law, 18, 14–21 [in Ukrainian].

Єрмоласва-Задорожня С. В. Перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів: поняття, різновиди та форми прояву

У статті розглянуто перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів як негативне соціальне явище. На думку автора, перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів – це окремий різновид протиправної поведінки, що полягає у створенні умов та будь-яких інших перешкод, спрямованих на унеможливлення належного виконання службових обов'язків працівниками правоохоронних органів. Структура цього явища складається із двох категорій злочинів: а) злочини, безпосередньо спрямовані на перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів; б) злочини, пов'язані із перешкодженням службовій діяльності працівників правоохоронних органів. Автор зазначає, що перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів поділяється на внутрішнє та зовнішнє перешкодження. Під внутрішнім перешкодженням розуміють протидію, яка вчиняється посадовими та службовими особами державних органів, установ та організацій, що тим чи іншим чином причетні до правоохоронної діяльності. Зовнішнє перешкодження службовій діяльності працівників правоохоронних органів проявляється в цілеспрямованій діяльності всіх інших осіб, які не наділені повноваженнями в цій

сфері (безпосередньо правопорушників, їх близьких осіб, знайомих, представників засобів масової інформації чи громадських організацій та ін.), дії яких спрямовані на протидію належному виконанню службових обов'язків працівника правоохоронного органу.

Ключові слова: перешкодження службовій діяльності, злочини проти працівників правоохоронних органів, опір працівнику правоохоронного органу, втручання в правоохоронну діяльність.

Ермолаєва-Задорожня С. В. Воспрепятствование служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов: понятие, разновидности и формы проявления

В статье рассматривается препятствование служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов как негативное социальное явление. По мнению автора, препятствование служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов – это отдельный вид противоправного поведения, заключающийся в создании условий и любых других препятствий, направленных на противодействие надлежащему выполнению служебных обязанностей работниками правоохранительных органов. Структура этого явления состоит из двух категорий преступлений: а) преступления, непосредственно направленные на препятствование служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов; б) преступления, связанные с препятствием служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов. Автор отмечает, что препятствование служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов делится на внутреннее и внешнее препятствование. Под внутренним понимается противодействие, совершаемое должностными и служебными лицами государственных органов, учреждений и организаций, причастных тем или иным образом к правоохранительной деятельности. Внешнее препятствование служебной деятельности сотрудников правоохранительных органов проявляется в целенаправленной деятельности иных лиц, не наделенных полномочиями в этой сфере (непосредственно правонарушителей, их близких лиц, знакомых, представителей средств массовой информации или общественных организаций и др.), действия которых направлены на противодействие надлежащему выполнению служебных обязанностей сотрудников правоохранительных органов.

Ключевые слова: препятствование служебной деятельности, преступления против сотрудников правоохранительных органов, сопротивление сотруднику правоохранительного органа, вмешательство в правоохранительную деятельность.

Ermolaeva-Zadorozhna S. V. Obstructing official activities of law enforcement: concept, forms, methods

The article deals with obstructing official activities of law enforcement as a negative social phenomenon. According to the author, obstructing official activities of law enforcement officers is a particular kind of illegal behavior, that create conditions and any other barriers aimed at countering the proper performance of official duties

law enforcement officers. The structure of this phenomenon consists of two categories of crimes: a) crimes directly aimed at obstructing official activities of law enforcement agencies; b) crimes related to the official activities of obstruction of law enforcement. The author notes that obstructing official activities of law enforcement is divided into «internal» and «external» interference. «Internal» obstruction is counteracting that committed by officials of state bodies, institutions and organizations involved in one or another way to law enforcement. «External» obstruction of the official activities of law enforcement officers manifested in purposeful activities of all other persons who don't have the authority in this area (offenders, their close persons, friends, the media or NGOs etc.), that actions are aimed at countering the proper on duty law enforcement officer.

Key words: *obstruction of official activities, crimes against law enforcement officers, resisting a law enforcement officer, interference in law.*

*Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 10 від 23.03.2017 р.).
Рецензент – доктор юридичних наук, професор
Б. М. Головкін.*